

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА III.

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНА СРП.
КР. АКАДЕМИЈЕ: арх. НИЋИФОРА ДУЧИЋА и Д-ра. ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА.

БЕОГРАД, 1922—1923.

O avtorstvu i postanju rječnika „Lexicon latinum ... Zagrabiae 1742.“

Prilog istoriji naše leksikografije.

U svim stranama hrvatsko-srpskoga jezičkoga područja, gdje je bilo isusovačkih kolegija, prve su osnove naše leksikografije udarili leksikografi isusovci. U dalmatinsko-dubrovačkoj književnosti nakon prve gramatike našega jezika »Institutionum linguae illyricae libri duo... Romae, 1604.« isusovca Bartolomeja Kašića izdao je isusovac **Jakov Mikalja** i prvi rječnik našega jezika pod natpisom »Blago jezika slovinskoga ili slovník u kome izgovaraju se riječi slovinske latinski i dijački... Laureti, 1649. (ad calc. Ancona, 1651.)« s glavom o ortografiji na talijanskom (»De orthographia pro lingua Illyrica«) i našem jeziku (»Od ortografije jezika Slovinskoga, ili načina od pisanja«) i »Grammatikom talianskom u kratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik« (Loreto 1649); god. 1728. izdao je isusovac **Ardelio Della Bella** u Veneciji rječnik: »Dizionario italiano, latino, illirico« u uvodu s objašnjenjem ortografije (»Avvertimenti per poter leggere, e scrivere con facilità le parole Illiriche scritte con caratteri italiani«) i gramatikom (»Istruzioni grammaticali della lingua Illirica«). U kajkavskoj Hrvatskoj nakon prvog gramatičkog spisa isusovca **Nikole Krajačevića** o kajkavskoj ortografiji (»Appendix ad declarandam editionem huius libelli orthographicam«) u »Svetim Evangeliozima« (Gradac, 1651., str. 301.—305.) izdao je g. 1670. isusovac **Juraj Habelić** prvi kajkavski rječnik »Dikcionar ili reči slovenske z vekšega v kup zebrane, v red postavljene i dijačkemi zlahkotene«; u idućem stoljeću u isto doba kad su pavlini odlučili, da nakon 65 godina iza smrti Ivana Belostenca izdadu njegov(?) »Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium... Zagrabiae, 1740.« počeli su god. 1739. isusovci **Franjo Sušnik** i **Andrija Jambrešić** izdavati »Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples«. Biograf hrvatskih isusovaca **Adam Alojzije Baričević**

(1756.—1806.) u svojim bilješkama »Scriptores societatis Jesu Croatiae a Rsmo Mich. Paintner commemorati«¹ i »De scriptoribus Pannoniae Saviae collectanea«² izrijeком spominje i za slavonskoga isusovca Antuna Kanižlića, da je u rukopisu ostavio rječnik; iz istorije požeškog isusovačkog kolegija doznajemo, da je Kanižlić g. 1735. izdao knjižicu, koja je sadržavala »prima linguae Illyricae initia«,³ a da se doista bavio leksičkim pitanjima našega jezika, vidi se iz predgovora njegovih »Primo-gučih i srce nadvladajućih uzroka... Zagreb, 1760.«

Nema nikake sumnje, da je i gramatički i leksikografski rad isusovaca naših strana bio u uskoj vezi s njihovim školskim radom, jer je tu i sva školska odgoja bila od najveće česti u rukama nastavnika isusovaca, pa se ovaka namjena gramatika ili rječnika kod nekih kao Mikalje, Habelića, Sušnik-Jambrešića i Kanižlića i izrijeком ističe.

O međusobnim odnosima naših rječnika zna se vrlo malo, jer još nemamo radnje, u kojoj bi bio prikazan istorijski razvitak naše leksikografije i utvrđena ili potpuna samostalnost pojedinih obrađivanja odnosno ugledanja mlađih leksikografa u rad svojih starijih prethodnika.⁴ Pitanje avtorstva zamršeno je pored Belostenčeva pri rječniku Sušnik-Jambrešićevu, no i tu se redovno uzima Jambrešić za glavnoga avtora s razloga, što je Jambrešićevo ime spomenuto na naslovnom listu samoga rječnika. Da

¹ Isp. »Erat praeterea linguae vernaculae excolendae studiosissimus, ad quam ditandam scripsit vocabularium futissimum, quod in Manuscripto haeret.«

² U glavi »Auctores Lexicorum Illyricorum« spominju se ovi naši leksikografi: Belloztenez Joan. ord. S. Pauli pr. Erem.; Dellabella Ardelio S. J., Habelich Georg. s. J., Jambresich Andr. s. J., Szussnik Franc. s. J., Stulli Joachim ord. s. Franc., Verantius Faustus, Vitezovich aliter Ritter Paulus Mss. in Bibl. Eppi. Voltiggi Josephus, Kanislich Ant. Mss., Relkovich Joseph. Stephanus Mss.

³ Isp. Fancev, Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stolj., Jugoslav. Njiva, god. VI. knj. I str. 370.

⁴ Tako n. pr. još nigdje nije istaknuto, da je Jeronim Megiser riječi što ih donosi u 2. izdanju svoga riječnika »Thesaurus polyglottus vel dictionarium multilingue« (Frankfurt 1603.) pod »dalmatice« preuzeo iz rječnika Fausta Vrančića »Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum« (Mleci, 1595.) čak i sa štamparskim pogrješkama kao: krela mj. krilo(ala), szlisnick mj. szlisnik (auditor), pogrek mj. pogreb (exequiae), kovazs mj. kovacs (faber), cseszteszt mj. cseszt (fors), talsch mj. tasch (futilis) itd., itd.

To je jedna veza među našim starim rječnicima (računajući ovamo i Megiserov rječnik).

ovo mišljenje nije ispravno, a da nije ispravno ni tvrđenje, da se Sušnik i Jambrešić nijesu ugledali u rad starijih naših leksikografa, pokazat ću u ovome prilogu.

Iz riječi natpisa Habdelićeva rječnika »z vekšega v kup zebra« moglo bi se izvoditi, da je Habdelić imao skupljenu veću leksičku građu, od koje je samo jedan dio upotrebio za svoj »Dikcionar«. Valjada je iz takoga tumačenja natpisa Habdelićeva rječnika i izveo T. Mikloušić svoje nagađanje o postanju rječnika »Lexicon latinum...« u »Izboru dugovanj«, gdje na str. 96. kaže: »P. Jambrešić Fer. Rečnik Dijačko-Horvatsko-Vuversko-Nemški 1742., kojega počel je Habdelić, slagal P. Fer. Sušnik i Jambrešić dovršil 1742.«, t. j. da je na osnovu Habdelićeve leksičke građe nastavio slaganje rječnika Sušnik, koje je slaganje Jambrešić završio i izdao rječnik g. 1742. No nije samo Mikloušić zamrsio pitanje avtorstva ovoga rječnika. Kako je na naslovnom listu istaknut kao izdavač rječnika samo Jambrešić, to su ga kao Jambrešića spominjali i Baltazar Krčelić¹ i Adam Baričević² prije Mikloušića, a Jambrešićevim se i do danas redovno smatra. Kad je jednoć ovako povezan ovaj rječnik s imenom Jambrešićevim, avtorstvo se Jambrešićevo smatralo toliko pouzdanim, da se ovome mišljenju nijesu mogli odrvati ni Ivan Milčetić ni Vladoje Dukat, koji su bili uzeli sebi za zadatak, da u osobitim raspravama naučno rasprave i pitanje avtorstva, pa su oni još i napose utvrdili glavno avtorstvo Jambrešićevo. A ipak

God. 1910. iznio je Štrekelj u Jagićevu »Archivu« sv. 31. str. 194.—202. 9 (10) čeških i 8 poljskih riječi iz Mikaljina »Blaga jezika slovinskoga« (Loretiancona 1649.—1651.) držeći, da ih je Mikalja valjada uzeo od česti iz Loderckerova izdanja Vrančićeva rječnika (Praha, 1605.) ili češke iz jednoga od rječnika Rešela (1560.), Veleslavina (1598.), Komenskoga (1633.) a poljske iz Knapškoga (1626.) ili Calepina (1627.).

Ja sam ogleđao iste riječi u Megiserovu rječniku i našao sam ih sve osim velnog — velenog (gigas, quas (cerevisia), zaklona (peristroma, velaria, aulacum) i podnebic (umbella, theusae) ili pod »bohemice« (dedek, kalus, kuroptva, levhart, pstros, spaček i bočan) ili pod »polonice« (bočan, midlo češki meydlo, robak, sep, stos drew, scigiel); riječ bukáč (ardea stellaris), za koju Štrekelj također nagađa, da bi mogla biti češka, ima Megiser pod »illyrice«, velrib dolazi kao češka riječ u Megisera pod balaena i cette, a poljska wielorib samo pod cette. Mj. zaklona ima Megiser kao poljsku riječ zaslona pod »peristroma«. Prema tome će biti Mikalja upotrebljavao upravo Megisera.

¹ Monum. spect. hist. slav. merid. vol. XXX. (Annuae) str. 552.

² Scriptoros societates Jesu Croatae (rkps. u arhivu Jugoslav. Akad.).

je već Šafařík nazvao glavnim avtorom Franja Sušnika.¹ U najnovije vrijeme i Jagić² smatra glavnim avtorom Sušnika, a Jambrešića samo Sušnikovim pomagačem. Kako ni Šafařík ni Jagić osim same konstatacije potpune istine nijesu to s obzirom i na protivna mišljenja ničim potkrijepili, zato su njihova mišljenja ostala bez odziva. Br. Vodnik nazvao je doduše rječnik Sušnik-Jambrešićevim, ali inače sve ono, što je o rječniku kazao, pokazuje, da rječnika nije ni ogledao.³

U svome razlaganju o avtorstvu rječnika pokazat ću ovo: 1. što je o avtorstvu kazao sam Jambrešić u predgovoru, 2. što je o postanju rječnika zabilježila istorija zagrebačkog isusovačkog kolegija i 3. koliko nam tok života Sušnikova i Jambrešićeva daje pravo, da za jednoga ili drugoga izvedemo vjerovatnost znanja dijalekatskih razlika našega jezika pa njemačkog i mađžarskoga jezika, kako se ono ogleda u samome rječniku.

Jambrešić izdajući »Lexicon latinum« ne naziva sebe nigdje avtorom rječnika. U samom naslovnom listu karakterizovao je svoj odnos prema rječniku riječju »digestum ab Andrea Jambressich«, a to će reći »uređen od Andrije Jambrešića«. Još jasnije objasnio je Jambrešić postanje rječnika u predgovoru. Kazavši najprije što je potaklo Sušnika, da se dao na sastavljanje rječnika — jedan od spomenutih razloga bio je, što je Habelićev rječnik bio zastario — odmah iza toga kaže, dokle je Sušnik, iako slaba zdravlja, u sastavljanju rječnika prije svoje smrti bio došao. To je Jambrešić kazao ovim riječima: »... Et vero ad An. usque 1739. molestissimum opus eo perduxit, ut & (= et) Indicem Croaticas voces serie alphabetica exhibentem, quem cum subjectis Indiculis, sumptibus parsurus, retinui, & (= et) Initium aliquod ipsius Lexici latini, typis ad id comparatis, me adjutore, excusum videre meruerit.

¹ Isp. ... und setzte das von Sušnik angefangene, bereits bis zum Drucke gediehene Werk fort. (Gesch. d. südslav. Literatur, II. str. 282.).

² Isp. „Јамбрешичъ бѣлъ собственномъ сотрудникомъ главногъ автора этого труда Франциска Сушника...“, Истор. слав. филологин, str. 58.

³ Dru. je Vodniku glavni dio rječnika »spisak hrvatskih riječi«, iako taj dio ima samo 72 str. prema 1072 str. latinskoga dijela. Jednako je sasvim neispravno ovo tvrđenje dra. Vodnika »Hrvatski dio rječnika je kajkavski, ali ukoliko je Sušnik poznavao štokavsko narječje, umetao je i štokavske riječi, pa i čakavske, ali bez sistema...« (isp. Povijest hrv. knjiž. knj. I. str. 359.), jer štokavske riječi dolaze pored kajkavskih samo u latinskom dijelu rječnika, a čakavskih riječi uopće nema u Sušnik-Jambrešićevu rječniku.

Coeptos hac ratione labores, quibus in lucem edendis Inclyti Croatiae Status & Ordines suam Symbolam, anno superiore liberaliter addixerant, primum dissolutio nervorum, tum mors ipsa abrupit...« To je povijest rječnika do 30. aprila 1739., kad je Franjo Sušnik umro. U daljem toku predgovora pripovijeda Jambrešić, što se događalo s rječnikom iza smrti Sušnikove. Po smrti Sušnikovoj (Sublato e vivis Authore) — dakle je sam Jambrešić smatrao avtorom Sušnika — da se već započeto štampanje rječnika nastavi, preuzeo je redakciju rječnika Jambrešić. Kako s metodom Sušnikovim nijesu bili sasvim zadovoljni ni Sušnikovi kolegijski drugovi a ni sam Jambrešić, to je Jambrešić odlučio da izvede neke izmjene u redigovanju Sušnikove leksičke građe. »Ergo viam a priore longe diversam in eo, opus novum molior« riječi su Jambrešićeve, kojima je utvrdio svoja odstupanja od Sušnikova metoda. Riječi »via a priore longe diversa« i »novum opus« odnose se samo na metod, izmjene i dodatke a ne zabačanje Sušnikove građe i sastavljanje sasvim novoga rječnika, jer je Jambrešić potpuno lojalno istakao i to, u čemu je odstupio od ranije Sušnikove obrade rječnika. Prije no što će izbrojiti svoje promjene, Jambrešić je kazao: Hunc hactenus; nunc ad novi operis declarationem, amice Lector, mecum digredere; quidque labore meo commodorum tuorum studiosus praestiterim, paucis accipe.« Iz nabrojanih promjena i dodataka u tačkama 1—16¹ doznajemo, da se Jambrešić najviše starao oko toga, da dotjera latinske riječi (o tome govori u tačkama 1—12) dodavši im kvantitetu, sinonime, sintaktičnu porabu, grčke pozajmice itd., zatim da su njegova istorijska razmatranja pod imenima gradova, zemalja i naroda (tačka 13.), da je on označio rod njemačkih imenica (tačka 14.), dodao običajniju porabu glagola za ilirički, njemački i mađarski jezik (tačka 15.) i glavu o ortografiji (tačka 16.). Osim toga je umetnuo mnoge riječi u sam rječnik, a koje su mu se izmakle, te je dodao u »Supplementum vocum usitatorum, quae in serie alphabetica hujus lexici desiderantur« (str. 1058.—1068.). Znatno dio i ovdje dodanih riječi upravo su geografska imena. Na 11 strana štampani »Supplementum« sadrži na 9½ strana dodatke za slova A

¹ Ovih 16 tačkaka s nabrojanim Jambrešićevim promjenama i dodacima isp. u raspravi Vl. Dukata: Jambrešićev »Lexicon Latinum«, Rad. knj. 162., str. 198.—199.

(5½ strana), B (4 strane) i C (2 strane), a na 1½ strani dodatke za slova D—V.¹

To je uglavnome sve, što je Jambrešić na prvobitnoj Sušnikovoj obradi rječnika mijenjao i dodavao. Dakle i prema tome što je Jambrešić u predgovoru kazao o postanju rječnika, ne može biti nikake sumnje, da je rječnik djelo Sušnikovo, a Jambrešićeva je redakcija rječnika. Iako je Jambrešić kao savjestan redaktor i izdavač Sušnikove građe dao rječniku mnogo ljepši i interesniji oblik no što bi ga imao, da je Sušnikovu građu izdao bez svake promjene, Sušnik je do g. 1739. imao izrađen cijeli rječnik a ne samo »Index illyrico siue croatico-latinus« i početak samoga rječnika, kako se vidi iz ovih riječi Sušnikova elogija u istoriji zagrebačkog isusovačkog kolegija: ... quod deinde reliquum aetatis superfuit, fere patiando exegit, vel sic tamen etiam minime otiosus: nam ubi aliquam manuum ad scribendum usuram habuit, Libellum precatorium idiomate vernaculo concinavit,² qui typis est editus: tum majus aliud opus, justae molis, aggressus, Dictionarium quatuor linguarum, otii omnis osoracerrimus, quae potuit, lucubrabat, quod jam proelum experitur, aestate proxima, ut speratur lucem publicam visurum. Haec inter, dum identidem podagrae, chiragraeque doloribus obrutus a laboribus feriari debebat, religiose erat hilaris, molestus nemini, eorum etiam, qui illi aegrotanti ab obsequiis erant, societatem magnanimo premebat silentio. Ultimis tandem sese ad moveri persentiscens, omnem aliam ipsius etiam Lexici curam laboremque seposuit, ut sibi et Deo soli vacaret.«³ Na drugome mjestu istorije zagrebačkog isusovačkog kolegija pod g. 1739. dolazi i ova bilješka: »... mille praeterea et unus florenus dictio-

¹ Vrlo je vjerovatno, da su za života Sušnikova bila potpuno odštampana i slova A, B, C latinskoga dijela, jer je najveći dio dodatih riječi u »Supplementum«-u upravo iz ovih slova; Jambrešić nije dao nanovo odštampati samo prve listove već i dalje neke, kako se vidi iz ovih riječi predgovora: »Si primas philyras, aliasque nonnullas excipias, quas correctas denuo excudi feci«.

² »Put vu nebo« ... Zagreb, 1734. ili i »Putni tovaruš«, koje se redovno spominju pod imenom Iv. Mih. Sotnera.

³ Isp. moju »Građu za povijest kolegija družbe Isusove u Zagrebu« (1606.—1772.), rkps.

narii editioni destinatus, ac jam potior hujus peculii pars im-
pensa, refusionem sui ex venditione ejusdem libri promittit.«¹

I elogij Sušnikov i ova bilješka pisani su g. 1739. i njima se lijepo potkrepljava moje objašnjenje Jambrešićeva predgovora rječniku. A sada da vidimo kako su Ivan Milčetić i Vladoje Dukat tumačili spomenuti Jambrešićev predgovor.

Milčetić je u književnoj crtici »O Andriji Jambrešiću (isp. Vienac, god. 1887.) gore citirani stavak iz predgovora kazao svojim riječima ovako: »Do g. 1739. dogotovi kazalo hrvatskih riječi i početak latinskog rječnika. U tom ga je poslu podupirao i Jambrešić a za izdanje zauzeše se stališi Hrvatske« (str. 158.). Iz tih riječi i iz onoga što je dalje kazao, izveo je Milčetić ovaj zaključak: »U svakom pogledu Jambrešićev rječnik prikazuje djelo, gdje su vidljivi tragovi dviju redakcija. Da je Jambrešić imao vremena, bio bi što savršenijega izveo, a morao se je žuriti, jer ga je — kako sam veli — tiskar napastovao. Izradba je u glavnom njegova, s toga mu ne može nitko poreći autorstva...« (ibid. str. 158.)

Milčetić izrijekom kazuje, da je Sušnik dogotovio samo »In-
dex« i sam početak rječnika a opet dopušta, da se u cijelome rječniku zapažaju upravo dvije redakcije. Baš su ova neujedna-
čenja u rječniku najbolji dokaz, da je Sušnik izradio ali ne i dotjerao cijeli rječnik.

Dukat u raspravi »Jambrešićev Lexicon Latinum« (isp. Rad Jugoslav. Akad., knj. 162., str. 192. i dalje) prevodeći doslovce Jambrešićev predgovor učinio je baš u citiranom stavku iz pred-
govora neznatnu pogrešku, čime je stavak dobio naopako zna-
čenje. Dukatov prijevod glasi: »I doista privede do g. 1739. te-
gotni posao dotle, da je s a s t a v i o s p i s a k h r v a t s k i j e h
r i j e č i a z b u č n i j e m r e d o m — j a s a m g a s d o d a n i j e m d r u -
g i m s p i s i m a p r i d r ž a o , d a u š t e d i m t r o š k a — i n a š t a m p a o , u z
m o j u p o m o ć , p o č e t a k s a m o g a r j e č n i k a p r i s k r b i v š i
z a t o š t a m p a r s k a s l o v a « (o . c . s t r . 1 9 7 .) . I z o v o g a i z s v e g a š t o
j e d a l j e r e č e n o , D u k a t n i j e m o g a o i z v e s t i d r u k č i j i z a k l j u č a k , v e ć
d a j e » L e x i c o n L a t i n u m « d j e l o J a m b r e š i ć e v o , p a g a o n t a k o i
n a z i v a a J a m b r e š i ć a s m a t r a i n j e g o v i m g l a v n i m a v t o r o m (i s p .
o . c . s t r . 2 2 1 . : . . » d a j e r j e č n i k k r a j s v e g a t o g a n j i h o v o — i l i z a -
p r a v o n j e g o v o (J a m b r e š i ć e v o) s a s v i j e m o r i g i n a l n o d j e l o «) .

¹ Isp. moju »Građu za povijest Kolegija družbe Isusove u Zagrebu« (1606—1772), rkps.

Prevedemo li doslovce početak gore citiranoga stavka iz predgovora, tada on može da glasi samo ovako: »I doista do g. 1739. priveo je tegotno djelo dotle, da je i indeks hrvatskih riječi sastavljen azbučnim redom, koji sam ja s priloženim kazalima zadržao da uštedim troška — i sam početak latinskoga rječnika mogao da vidi uz moju pomoć odštampan za to prigotovljenim slovima.«¹

Jambrešić, kako se iz ovog mog prijevoda vidi, ne kazuje, kako su izvodili Milčetić i Dukat, da je Sušnik sastavio samo Index i početak rječnika, već da je do g. 1739. doveo tegotno djelo t. j. sastavljanje cijeloga rječnika dotle, da se on počeo i štampati, pa je već za života Sušnikova bio odštampan Index, Indiculi (bez glave o ortografiji) i jedan dio (početak) rječnika; Index i Indiculi zadržani su bez promjene a od početka rječnika dao je Jambrešić nešto nanovo preštampati (možda prva četiri lista mjesto ranijih prvih četiriju strana).

Pored ovih dokaza, da je avtor rječnika upravo Sušnik a Jambrešić vrlo vrijedan redaktor i izdavač rječnika, imade još jedan vrlo znatan dokaz, da Jambrešić nije mogao uz svoju nastavničku službu iz ništa i iz nova sastaviti i odštampati onakav rječnik za 2 godine. Ovaj ću dokaz izvesti iz toka života Sušnikova i Jambrešićeva.

Franjo Sušnik rodio se 25. nov. g. 1686. u Međumurju² od plemićske porodice. Gramatičke i humanističke razrede svršio je škol. god. 1701./2.—1706./7. u Varaždinu, filozofijski trijenij škol. god. 1707./8.—1709./10. u Zagrebu istakavši se na kraju studija javnom disputacijom tako, da ga je kolegijska istorija pod god. 1710. poimence spomenula.³ Tek poslije svršenih filozofijskih studija stupio je u isusovački red (21. I. 1711.) provedavši dvo-

¹ »Typis ad id comparatis« ili »slovima za to prigotovljenim« odnosit će se na slova, koja u tadašnjoj kajkavskoj štampi nijesu postojala, kao s' (— š), s' (— ž), êr (— r) i valjada akcentuirani vokali à, á, è, é, î, ï, ó, ú.

² Stoeger ima, da se rodio u Zagrebu (isp. *Scriptores provinciae Austriacae Soc. Jes. str. 344.*), ali u elogiju čitamo: *natus erat in Insula, quam Dravus et Mura confluentes efficiunt.*

³ »Consuetae superiorum scholarum exercitationes consvetum cursum tenuerunt: illa tamen ceteris superior, quam sub binis emblematis sustinuit nobilis D. Franciscus Susnik sub auspiciis perill. D. Pauli Patachich de Zajezda S. C. R. M. praesidii Zredichkani commendatoris.«

godišnji novicijant u Beču. Škol. god. 1712./3. poučavao je kao magister u Zagrebu najprije parviste, od 21. jula 1713. principiste, škol. god. 1713./4. bit će učiteljevao valjada u Varaždinu, a škol. god. 1714./5 predavao je opet u Zagrebu sintaksu. Škol. god. 1715./6.—1718./9. polazio je teologijski kvadrijenij u Gracu, god. 1719./20. terciijat u Judenburgu. Škol. god. 1720./21. predavao je u Zagrebu sintaksu, g. 1721./2. retoriku. Svećeničke službe vršio je u zagrebačkom kolegiju škol. god. 1724./5.—1725./6. i 1731./2—1739., koje je godine 30. aprila umro. Osim toga je, kako doznajemo iz elogija, bio misionarom u Osijeku, Temešvaru i Pečuhu, pa će to biti škol. god. 1722./3.—1723./4. i 1726./7.—1730./31.

Već iz Međumurja mogao je poznavati mađarski jezik, njemački bit će naučio u Beču, Gracu i Judenburgu a štokavske govore našega jezika kao misionar u Osijeku, Pečuhu i Temešvaru. U elogiju se i to izrijekom ističe, da je bio propovjednik i ispovjednik ilirički i njemački (»tum sacer orator e suggestu ecclesiastico, tum operarius illyrico et germanico idiomate partim Essekini, partim Temesiae et Quinque Ecclesiis«).

Jambrešićev život bit će tekao ovako. Rodio se 20. septembra 1706., gimnazijske nauke polazio je u Zagrebu (škol. god. 1719./20. do 1724./5.). Stupivši u isusovački red g. 1725. dvogodišnji novicijant bit će proveo u Beču, filozofijski trijenij u Gracu (škol. god. 1727./8.—1729./30.). Iza toga bit će učiteljevao samo dvije godine (škol. g. 1730./1.—1731./2.); škol. god. 1730./1. poučavao je u Zagrebu principiste. Teologijski kvadrijenij bit će proveo škol. god. 1732./3.—1735./6. (valjda u Gracu) a terciijat škol. god. 1736./7., jer ga školske godine 1737./8. nalazimo već u Zagrebu kao svećenika; škol. god. 1737./8. predavao je na filozofijskom odjelenju fiziku, škol. god. 1738./9. metafiziku. Kako istorija zagrebačkoga kolegija za škol. god. 1739./40.—1742./3. nema kataloga lica, ne možemo znati, da li se i škol. god. 1742./3., kad je već bio odštampan rječnik, još uvijek nalazio u Zagrebu. Škol. god. 1743./4. nema ga u Zagrebu. Škol. god. 1744./5.—1745./6. predavao je opet u Zagrebu »casus conscientiae«, škol. god. 1746./7.—1747./8. »canones«. Škol. god. 1748./9.—1749./50. opet se bavio van Zagreba, a škol. god. 1750./1. i 1752./3. predavao je u Zagrebu teologiju. Kasnije se više ne javlja u zagrebačkom kolegiju. Škol. god. 1753./4.—1756./7. bio je u Varaždinu regens Zakmardijeva seminara, što se potvrđuje njegovim javljanjem g. 1754. i 1756. pred varaždinskim gradskim notarom u poslovima spomenutoga semi-

nara (isp. i I. Zadravec: *Kratka povjesnica gimnazije varaždinske, Izvještaj varažd. gimn. g. 1853., str. 11.*). Prema Stoegeru »ac demum Posegae minister pie obiit 13. martii 1758. aet. 52.« redovno se uzima, da je Jambrešić umro u Požegi. Držim, da je ispravnija tvrdnja De Backer-Sommervogelova: *Il gouverna ensuite le collègue de Varadin (upravo Varaždin), où il mourut le 13 mars 1758.*

Tvrđenje da je umro u Požegi bit će nastalo tako, što je Jambrešić doista umro kao »minister« požeškoga kolegija, ali valjada radi bolesti, kojoj je i podlegao, nije mogao da i nastupi svoju novu službu u Požegi. Požeška kolegijaska istorija doista ga spominje pod g. 1758. kao »minister, praefectus eccles. et sanitatis, decisor casuum«, opet iako je umro u toku g. 1758., ipak ne spominje njegove smrti niti donosi njegov elogij.

Da nije uopće ove službe nastupio doznajemo iz dijarija požeškoga kolegija. I ovdje se on naime spominje u katalogu lica »pro anno 1758« ali ni prije ni poslije 1. I. 1758. g. ne spominje se ni njegov dolazak u Požegu ni njegova smrt pod 13. III. 1758.

Nasuprot nalazimo, da su u ono doba vršili službu ministra:

28. XI. 1756. g., kad je minister P. Maximilianus Schrägl otišao u Osijek, zamijenio ga je u službi ministra O. Antun Vugrić od 22. I. 1757. — 3. IV. 1758., kad se opet u Požegu vratio spomenuti Schrägl.

Kako se u dijariju redovno spominju sve lične promjene t. j. dolazak i odlazak članova pa i smrti, nema sumnje, da bi dijarij bio spomenuo i dolazak Jambrešićeva a pod 13. III. 1758., i njegovu smrt, da je došao, bio i umro u Požegi.

Prema tome ostaje neutvrđeno, gdje se Jambrešić bavio škol. god. 1742./3. — 1743./4. i 1748./9. — 1749./50.¹

Iz života Sušnikova i Jambrešićeva vidimo, da se Sušnik prije g. 1731., kad se konačno smirio u Zagrebu, punih 7 godina zadržavao u krajevima, gdje je mogao i morao naučiti i štokavske

¹ Prema Stögerovu tvrđenju: ... *Zagrabiae philosophiam primum triennalem, tum Casus et Canones, hos item Tyrnaviae, ac Zagrabiae rursus theologiam dogmaticam tradidit* (isp. *Scriptores prov. Austr. soc. Jesu, Viennae 1855.*) bit će šk. g. 1739./1740. predavao logiku, šk. 1740./1. — 1741./2. valjada Casus i Canones u Zagrebu; šk. 9. 1742./3. — 1743./4. i škol. god. 1748./9. — 1749./1750., kad ga pouzdano nije bilo ni u Zagrebu, ni u Varaždinu, bit će valjada bio u Trnavi.

govore našega jezika. Jambrešić je nasuprot najveći dio svoga života proveo u Zagrebu, a tek kad je rječnik bio odštampan, boravio je nekoliko godina u Trnavi (?) i Varaždinu. Doduše se iz tačke 15. predgovora vidi, da je i Jambrešić poznao mađarski jezik, ali je ipak karakteristično, da je u glavi o ortografiji izostavio upravo objašnjenje mađarske ortografije, i ako ga je u tački 16. predgovora obećao.

Miješanje štokavskih riječi i oblika s kajkavskima u »Lexicon Latinum« potpuno nam je razumljivo samo za Sušnika. Sušnik za svog misionarskog bavljenja van Zagreba ne će biti još pomišljao na sastavljenje rječnika, ali općeci s narodom štokavskih govora, on je obogatio svoje znanje našega jezika sinonimima iz raznih govora. I kad je iza g. 1731. odlučio Sušnik, da sastavi rječnik, on je objašnjavao latinske riječi sinonimima iz svoje jezičke riznice ne vodeći računa o tome, iz kojih su dijalekata pojedine riječi. Znatan dio njegovih riječi i nijesu prave pučke riječi, već njegova opisivanja značenja latinskih riječi ili kovanice. Stavljajući pored ovakih »učenih« riječi i prave pučke, on bi gdje što ispred njih stavio »vulgo« (isp. riječi ludi magister, ludius, patricius, portus, sabanum...); tuđice kajkavskog pučkog govora označivao je redovno s »peregr.«. Jednoć sam našao u Sušnikovu rječniku iza mnogo sinonima pribilježenu opasku u zagradama »haec pro varietate locorum« (isp. riječ modius) a pored tri značenja za riječ »mendicabulum« (prosec, prosjak, vbogec) i dvije tuđice (peregr. kolduš, petljari) stavio je Sušnik u zagrade i lokalni varaždinski izraz: Varasdini Stercz.

Mnogo manje je vjerojatno — da ne kažem upravo nevjerojatno — ovako poznavanje našega jezika za Jambrešića odmah iza svršenih latinskih škola, u kojima se uzimao obzir na narodni jezik samo u nižim gimnazijskim razredima.

Prema svemu, što sam dosad kazao o postanju rječnika »Lexicon Latinum«, ne može biti nikake sumnje, da je on djelo Sušnikovo; on je do g. 1739. sastavio »molestissimum opus«; iza Sušnikove smrti preuzeo je redakciju i izdavanje rječnika Jambrešić i pri svom redigovanju, kako je bio mnogo učeniji od Sušnika (Sušnik je bio od najveće česti propovjednik a Jambrešić upravo »univerzitetski« profesor), on je preuzevši Sušnikovu rječničku građu štošta popravljao i dodavao i to upravo tamo, gdje je trebala veća učenost t. j. u latinskim riječima. I izdavač Belostenčeva rječnika nije bez svake promjene izdao Belostenčevu

građu, on je štaviše štošta unio u rječnik i iz Pavla Rittera-Vitezovića i iz Ardelija Della Belle,¹ pa opet nije dirao u avtorstvo Belostenčevo. Zato bi i Jambrešić bio mnogo ispravnije postupio, da je Sušnikovo avtorstvo istakao u samom naslovnom listu a svoje redigovanje u predgovoru. Ipak valja istaći, da je u predgovoru potpuno jasno odredio Sušnikov i svoj odnos prema rječniku, pa prema tome možemo i mi naše dosadašnje nazivanja rječnika Jambrešićevim korigirati u Sušnikov ne umanjujući ni najmanje zasluge Jambrešićeve za njegov oblik i za osobito interesne istorijsko nacionalne poglede Jambrešićeve na Slovenstvo (upravo ilirstvo).

Ostaje još da raspravim pitanje, da li su se Sušnik i Jambrešić pri izradi i uređenju rječnika ugledali u naše starije leksikografe Mikalju i Della Bellu. Na ovo je pitanje odgovorio Vl. Dukat u spomenutoj raspravi negativno. Isporedivši naime »Lexicon Latinum« s rječnicima Vrančićevim, Mikaljinim, Habelićevim i Della Bellinim Dukat je ova svoja poređenja završio ovim zaključkom: »Rezultat našega poređenja Jambrešićeva rječnika sa svijem njegovijem prethodnicima bit će dakle taj, da uzmemo kao utvrđeno, da je Jambrešić, daj budi u hrvatskom dijelu svoga rječnika, sasvijem samostalno radio, te nam se ovaj dio njegove knjige prikazuje kao vlastito, originalno djelo njegovo« (Rad, knj. 162., str. 229.—230.). Ovo mišljenje Dukatovo nije sasvim ispravno.

Ponajprije neće biti slučaj, da je jedan primjerak Mikaljina »Blaga jezika slovinskoga«, koji se sada čuva u zagrebačkoj univerzitetskoj biblioteci pod sign. R 1386 b, zaveden u katalog biblioteke zagrebačkog isusovačkog kolegija upravo g. 1739. Ovaj je primjerak mogao za Sušnikova života biti njegova svojina, postavši tek poslije njegove smrti svojinom kolegija. Da li je kolegijaska biblioteka imala već prije g. 1739. i primjerak Della Bellina rječnika, ne znam. Od primjeraka zagrebačke univerzitetske biblioteke ovoga rječnika samo je jedan označen običajnom bilješkom »Collegii societatis Jesu Zagrab. catalogo inscriptus 1749.«¹

¹ I izdavač Belostenčeva rječnika mnogo se služi Mikaljinim i Della Bellinim rječnicima baš kao i Jambrešić, označivši ispisanе riječi s D (= dalmatice), no o tome u drugom prilogu.

² Megiserov rječnik u izdanju od god. 1603. imala je biblioteka zagrebačkog kolegija već od g.1652. (sada u zagrebačkoj univ. bibl. pod sign. R 977).

Poredimo li Sušnikov »Lexicon latinum...« s Della Bellinim »Dizionario italiano...«, naći ćemo već u rasporedu obrade znatnu sličnost. Della Bellin »Dizionario« sastoji od rječnika talijansko-latinsko-iliričkoga (str. 1.—785.) i kazala »Index latino-italicus« (str. 1.—177. nove paginacije). Ovakav je i Sušnikov »Lexicon«. I tu imamo ponajprije rječnik latinsko-iliričko-njemačko-madžarski (list 1.—4. i str. 5.—1068.) i onda kazalo »Index illyrico siue croatico-latinus« (bez paginacije na 36 listova). Dakle ni Della Bellin ni Sušnikov rječnik nije sastavljen od dva dijela (kao n. pr. rječnik Belostenčev, Stulićev je čak od tri dijela), već samo od jednoga dijela (rječnika), a »Index« kao kazalo k rječniku trebao je da olakša traženje rieči onima, koji nijesu bili vješti jeziku, na kome je rječnik sazdan. Kako je Della Bella potkrepljivao mnoge riječi izvacima iz djela dalmatinsko-dubrovačke književnosti, tako je i Sušnik umetao u svoj rječnik kajkavske (gdješto i njemačke i mađarske) stihove, koje će biti sam ispjevao.²

To će biti vanjsko ugledanje Sušnika u Della Bellin »Dizionario«. No i u samom jezičkom blagu Sušnikova rječnika nalazimo potvrda, da je Sušnik (a i Jambrešić) zagledao u Della Bellin rječnik. Ponajprije držim, da je znatan dio Sušnikovih (a i Jambrešićevih) složenica nastao ugledanjem u složenice Della Belline; za mnoge moglo bi se pokazati, da su upravo i uzete iz Della Bellina rječnika. U Sušnikovu rječniku pod riječi »musa« nalazimo ova značenja: Božica navukov; popevka ,vila, popevavica, pivalica, m u d r o p o j k a«; za istu riječ ima Della Bella ova naša značenja: znana vila..., pjevalica, m u d r o p o j k a. Za riječ »musica« daje Sušnik ova značenja: znanje i meštija popevanja, s l o ž n o - s k l a d n o - g l a s j e; Della Bella ima pod »armonia« skladni romōn, s k l a d n o g l a s j e a pod »musica« skladno-pjetje, skladnopjenje. U »Supplementum«u objašnjava Jambrešić latinsku riječ »artificiosus« ovim našim riječima: r u k o - t v o r n i, h i t r o t v o r n i, m e š t r i j e p u n...«; Della Bella pod riječi »artificioso« ima iste složenice: h i t r o t v o r n i, , n a, , n o, r u k o t v o r n i, , n a, , n o...«. Taka slaganja ne mogu biti slučajna.

¹ Sušnik je nakitio pjesmicama i svoj molitvenik »Put vu nebo« ili »Putni tovaruš«; strofe od 4 osmeračka stiha ovih pjesmica kao i pjesmica u rječniku imaju od najveće česti rimu a b, a b itd. O pjesmicama rječnika isp. Iv. Milčetića »O Andriji Jambrešiću« (Vienac, g. 1887., str. 206.—207., 235.—238.).

Osim u složenicama našao sam pored običnijih slaganja i vrlo interesnih i za druge riječi, koja također ne će biti slučajna. Za latinsku riječ »melanurus« imade Sušnik ova značenja: morska riba, o č a t k a, u k l a t a«; Della Bella upućuje u »Indeksu« pod riječi »melanurus« na talijansku riječ »o c c h i a t a« rječnika, gdje se nalaze ova naša značenja: u k l j a t a, crnorep. Sušnik (ili Jambrešić) bit će na svome listiću s riječi »melanurus« prepisao iz Della Belle upućivanje na talijansku riječ »occhiata«, načinivši kasnije pučkom etimologijom iz svoje bilješke našu riječ »o č a t k a«. Mikalja imade za istu ribu naziv ušata riba (uscjatta ribba, ochjata pesce).

Akademijски Rječnik imade najstariju svoju potvrdu za riječ j a p u n d ž a iz Della Belle, a za »j a p u n d ž e« samo iz Mikalje; riječ j a p u n d ž a (»japungyia«) pored kepenjek, bunda, kapenak imade i Sušnik pod riječi »lacerna« a pod riječi »lacernula« još i j a p u n d ž i c a¹ (»japungyicza«) pored kepenjcec, bundica. Za latinsku riječ »lacerta« navodi Sušnik ova značenja: kušćar, g u š č e r... drugač z e l e m b a k, z e l e m b a k i; ova posljednja riječ dolazi u Mikalje u obliku »z e l e n b a k«, a Della Bella pod riječi »racano« ima: g u š t e r, z e l e m b a k.

Iz Della Belle bit će Jambrešić unio u »Supplementum« latinsku riječ »armariolum« sa značenjima: ormaric, spremica (Della Bella ima pod armarietto samo »spremica«).

Navedene riječi, držim, dovoljno potkrepljuju naprijed istaknuto tvrđenje, da su Sušnik i Jambrešić pri sastavljanju rječnika prema potrebi doista zagledali u Della Bellin rječnik.

Iako znamo pouzdano, da se Mikaljin rječnik nalazio u zagrebačkoj kolegijskoj biblioteci od g. 1739., ipak mi nije pošlo za rukom, da nađem o s o b i t o k a r a k t e r i s t i č n i h potvrda za Sušnikovo i Jambrešićevo ugledanje u Mikaljin rječnik. Možda je Jambrešić odlučio da unese u »Lexicon latinum« topografijsko nazivlje ugledajući se upravo u Mikaljin rječnik, koji ga imade ali bez historijskih razmatranja, a jednako i Sušniku bit će pored Habelićeva rječnika rukovodstvom pri sastavljanju indeksa i Mikaljin rječnik. Tako bit će Sušnik valjada iz Mikalje uzeo riječ c h ê r d a k (= črdak), držeći da Mikaljino c j a r d a k valja čitati č r d a k kao i c j a r v pored čarv, crriv — č r v (c h ê r v) itd. Iz Habelića će biti riječ b u s i j a (u indeksu buszia v.

¹ Riječi japundžica Akad. Rječ. uopće nema.

insidiae, a pod insidiae: zaseda, zased, otajno zasedanje, busia; iako u indeksu dolaze i riječi: busiju činim v. insidior, busije činitel v. insidiator, busije činitelica v. insidiatrix, ipak u samome rječniku na odnosnim mjestima ovih riječi nema). Iz Mikalje bit će dalje Sušnik uzeo i riječ »smrdeči d e d e k« pored deb i futać za lat. »upupa« (Mikalja navodi kao sinonime: božji pivac, d e d e k,¹ putpuden); u Belostenčevu rječniku bit će ova značenja kao D. (= dalmatice) također prepisana iz Mikalje (isp. Deb, futać (D.). Božji petešić ili kokotić, putpudin, dedek); Della Bella pod »upupa« ima samo: kokotić božji a riječi »d e d e k« nema. Ovaka bi se potvrda još gdje koja našla, ali pozajmljivanja ove vrste nijesu ipak tako pouzdana, kao ona iz Della Belle.

Ipak uza sve to imajući Sušnik i Jambrešić g. 1739. pri ruci kolegijski primjerak Mikaljina rječnika, i bez osobitih potvrda nije presmjelo tvrđenje, da su se oni i pomagali i Mikaljinim rječnikom.

Iako Jambrešić prema svemu što sam kazao o postanju rječnika prestaje biti njegovim avtorom, ipak je on po historičko-nacionalnim razmatranjima pod imenima slovenskih naroda, zemalja i gradova, koja su Jambrešićev dodatak, interesna pojava kajkavske Hrvatske XVIII. stoljeća, jer se u onim razmatranjima ogledaju široki nacionalni pogledi toga skromnog prethodnika ilirskoga preporoda XIX. stoljeća.

Z a g r e b, 1. X. 1922.

Dr. Franjo Fancev.

¹ Budući da Akademijски »Rječnik hrv. ili srp. jez.« imade riječ »d e d e k« potvrđenu samo iz Mikalje i Belostenca, vrlo je vjerojatno, da ju je Mikalja uzeo iz češkoga jezika preko Megiserova rječnika (upupa); isp. i bilj. 4. (str. 12.). Češke riječi p s t r o s (s. v. struthiocamelus) i s e p (griješkom ser, s. v. vultur) uzeo je Sušnik (Jambrešić) iz Della Belle (a ne Mikalje), jer p s t r o s jednako naglašava (pstròsz) kao i Della Bella a pored s e p ima iz Della Belle i kostožer i dobrohran (Della Bella s. v. avoltoio).

F. Vrančić za lat. riječ »upupa« nema nikake naše riječi ostavivši mjesto pod »dalmatice« prazno.